

RÜ'YET-İ HİLAL MESELESİ

Ekrem KELEŞ*

THE VISIBILITY OF THE NEW MOON" (RU'YAT AL-HILAL)

In accordance with the act of praying and some judgments of the actions it is very important to define the beginning of the lunar months correctly in Muslim's daily life. Nevertheless one of the current problems of Muslim is their different definition about the beginning of *Ramadan*. This differentiation was normal and reasonable for the past periods. Today, however, with regard to astronomical developments the declaration of the beginning of *Ramadan* within three or four different days can not be justified and not be seen reasonable. By the time of the holy Prophet the definition of the beginning of the lunar month was based on an easy and understandable method for practicing of the people. This method based on the observation of the new moon with eye in order to define the beginning of the lunar month i. e. Ramadan and under the condition if the new moon is invisible it must be completed thirty days. So this method of the definition had been used for ages.

The calculation of the beginning of the lunar month is more reliable today than the observation of the new moon with eye. Now it must be regarded that the new moon can be specified by calculation.

Giriş

Gerek teorik olarak gerekse vakiada 24 saat içerisinde yeryüzünde kameri aya girmemiş hiç bir yer kalmamasına rağmen; Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslümanların, 21. yüzyılın eşliğinde hala peş peşe dört günde bayram yapmaları çok üzücü bir durum. Tam da Müslümanların üç dört gün peş peşe Ramazan orucuna başladıkları veya bayram yaptıkları yıllar¹ artık geride kaldı derken nihayet 2000

* Dr. , DİB. , Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı. kelesekrem@hotmail.com

¹ Örnek olarak söylemek gerekirse, 1978 Miladi yılına tekabül eden 1398 Hicri yılı Ramazan orucuna bazı İslam ülkeleri (Mesela Türkiye, Afganistan, Fas ve Nijerya'da) 6 Ağustos 1978 Pazar günü; diğer bazıları (Mesela Mısır, Suudi Arabistan, Lübnan, Suriye) 5 Ağustos Cumartesi; diğer bir kısmında ise (Mesela Irak ve Kuveyt) 4 Ağustos, Pakistan'da ise 7 Ağustos'da başlanmıştır. (Ramazan ve bayramların Tespitinde Benimsenecek Müşterek Metot Konferansı, Kasım 1978 İstanbul, Diyanet İşleri başkanı Tayyar Altıkulaç'ın açış konuşması.) Miladi 1939 yılı Ramazan ayına Mısır'da Pazartesi, Suudi Arabistan'da Salı, Hindistan'da Çarşamba günü başlanması, büyük ilim adamı Ahmed Muhammed Şakir'in aynı yıl neşredilen 'Evâilu's-Şuhûri'l-Arabiyye Hel yecûzü şer'an isbâtühâ bi'l-Hisâbi'l-Felekî (Arap Aylarının başlangıçlarının Astronomik Hesapla Belirlenmesi Şer'an Caiz midir?)' adlı meşhur makalesini yazmasına vesile olmuştur. Bu makale, 'Dini Günlerin Tespitinde Hesaba Güvenilebilir

yılı Ramazan bayramı Çeşitli İslam ülkelerinde yine dört farklı günde yapıldı. ² Üstelik bu ülkeler coğrafi olarak birbirlerine yakın bölgelerde yer almaktadırlar. Böyle coğrafi olarak aynı boylamlarda yer alan ülkelerin farklı günlerde kameri aya girmeleri bilimsel olarak mümkün değildir. Netice itibarıyla aynı coğrafi bölgede bulunan Müslümanlar bile hala bugün farklı günlerde Ramazana başlamaktan veya bayram yapmaktan kurtulabilmiş değiller. Son yarım yüzyılda konuya ilişkin olarak akdedilen yirmiyi aşkın³ ilmi konferans ve sempozyum da bu hususta arzu edilen birliği sağlamaya yetmemiştir. Şu kadar var ki her ne kadar arzu edilen birliği sağlamamışsa da bu ilmi toplantılar, çok güzel sonuçlara vesile olmuştur. En azından teorik olarak bu şekilde farklı günlerde Ramazana başlayıp bayram yapmanın yanlışlığı açık seçik ortaya konmuş bulunmaktadır.

Bu ilmi toplantıların ortaya koyduğu en güzel ürünlerden biri de, Müslümanlar arasında kameri aybaşlarının tespiti hususunda müşterek bir metot takip edilmesi fikrinin yerleşmiş olması ve bu konudaki ihtilafın, İslam ülkelerinin bir kısmının hesapla, bir kısmının hilali göreyerek hareket etmesinden veya bazısının ihtilaf-ı metalie itibar edip bazısının etmemesinden değil, tam tersine farklı metotlar takip edilmesinden kaynaklandığının anlaşılmasıdır. Artık şimdi bu tür konferanslar sayesinde hiç olmazsa astroloji ile astronomi birbirinden daha iyi ayırt edilebiliyor ve artık astronomi ile kehanet birbirine karıştırılarak kehaneti yeren hadis rivayetleri, kameri aybaşlarının tespiti için hesaplara itibar edilmeyeceği konusunda delil gösterilmeye kalkılmıyor.

Ramazan ve bayram gibi dini günlerin tespitinde birlik ve beraberliğin sağlanması, ilgili herkesin ortak dileğidir. İlimi toplantılarda konuyla ilgili güzel kararlarla ihtilafları asgariye indirecek adımlar atılmıştır.

Siyasi veya başka muhtevalar yüklenmek suretiyle kimi zaman ilmi tartışma ortamından çıkarılarak polemik konusu haline de getirilen Rü'yet-i hilal meselesi, bu yazıda güncel olarak görülen birkaç yönüyle ilmi ölçüler içinde kısaca ele alınmaya çalışılacaktır.

I. RU'YET-İ HİLAL KAVRAMI

Konumuzu ilgilendiren anlamıyla rü'yet kelimesi sözlükte görmek demektir. (er-rü'yetü bi'l-ayn) Arapçada kelimenin fiili olan 'raâ', gözle görme anlamında kullanıldığı zaman bir mef'ul(düz tümleç), bilmek anlamında kullanıldığı zaman ise iki

→

mi?' adıyla Rahmi Yaran tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Diyanet İlimi Dergi, Cilt 28, Sayı 2, 1992) Meselenin asıl trajikomik tarafı ise bu ülkelerin bir çoğunun aynı saat dilimini kullanıyor olmalarıdır.

² 1420 H yılı Ramazan bayramı, Nijerya'da 06/1/2000 Perşembe günü, Suudi Arabistan ve Ürdün'de 07/01/2000 Cuma günü, Mısır ve Fas'ta 08/01/2000 Cumartesi günü, Hindistan ve Pakistan'da 09/01/2000 Pazartesi günü yapılmıştır. (Muhammed Şevket Udeh, *et-Takvîmu'l-Hicrî el-Âlemî(Dünya Hicri Takvimi)*, 29-31 Ekim 2001 Tarihleri arasında Amman'da yapılan İkinci İslâmî Astronomi Konferansına sunulan tebliğ, s. 2

³ Celalettin Hancı, *Evâilu's-Şuhûri'l-Arabiyye Beyne İşkâliyyeti't-Tahdîd ve Emeli't-Tevhîd (Tespit Problemi ve Birlik İdeali İkiliminde Arabi Ayların Başlangıçları)*, et-Tatbikâtu'l-Felekiyye fi's-Şeriatî'l-İslamiyye (İslam Şeriatında astronomik Uygulamalar) başlığıyla 2-3 Aralık 1999 da Amman'da yapılan İslâmî Astronomi konferansına sunulan tebliğ. İslami Araştırmalar Enstitüsünün 1966 Eylül ayında Kahire'deki toplantısı, 1969 Nisan ayında Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da yapılan Dünya İslam Konferansı toplantısı, 1973 yılında Kuveyt'te yapılan Vakıflar ve Dini İşler Bakanları Konferansı, 1978 Eylül ayında İstanbul'da yapılan Ru'yet-i Hilal Konferansı, 1986 yılında Amman'daki Üçüncü Dönem toplantısında Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî'nin konuya ilişkin oturumu ve Arap Uzay ve Astronomi Bilimleri Birliğinin yaptığı seri toplantılar bunların en önemlilerindedir.

mef'ul (düz tümleş-dolaylı tümleş) alır.⁴ Hilal ise, Ayın, kavuşum öncesi ve sonrasında yeryüzünden uçları sivri ince bir yay gibi görünen şeklinin adıdır.⁵

İsim tamlaması halinde 'Hilalin görülmesi' anlamına gelen Rü'yet-i hilal kavramı, terim olarak, kameri ayın son günü akşamı güneşin batmasından sonra yeryüzünden hilalin ilk defa görülmesini ifade eder ki⁶ bu, o gecenin sabahının yeni kameri ayın ilk günü olduğu anlamına gelir.

II. RÜ'YET-İ HİLAL'İN ÖNEMİ

İslam dininde bazı ibadetlerin ve vakitlere bağlı birtakım fıkhi meselelerin zamanının belirlenmesi, kameri aylara göre olmaktadır.⁷ Ramazan orucu, hac, zekat, fitir sadakası, kurban ve dini bayramların vakitleri hep kameri aylara göre belirlendiği gibi iddet, îlâ ve keffaret gibi bazı fikhî meselelerin süreleri de kameri aylara göre tespit edilmektedir. Bu sebeple kameri aybaşlarının doğru bir şekilde tespiti, Müslümanlar açısından büyük önem taşımaktadır.

Kur'ânı kerim'de Güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettiği⁸ bunların, diğer fonksiyonlarının yanında aynı zamanda birer hesap ölçüsü de kılındığı⁹ yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için Ay'a menziller tayin edildiği¹⁰ gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu¹¹ Ay'ın, yeryüzünden hilal şeklinde başlayıp kademe kademe farklı şekillerde görülmesinin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğu¹² ifade edilmektedir.

Bu ayeti kerimelerden, Hz. Peygamberin uygulamalarından ve Onun Ramazan'ın başlangıcı ve sonuyla ilgili olarak ifade buyurduğu "Hilâli görünce oruca başlayın; onu tekrar görünce bayram yapın. Hava kapalı olur (da hilal görülmez) ise içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayın."¹³ Meâlindeki hadislerinden, İslam'da ibadet hayatına yahut ta diğer bir takım hükümlere ilişkin vakitlerin belirlenmesinin, herkesin kolayca anlayıp hayata geçirebileceği son derece pratik ve sade bir nizama bağlandığını anlamak güç olmamaktadır.

Hem hiç hesap kitap bilmeyen çöllerdeki insanlar için, hem de en kompleks atronomik hesapları bilebilen ve kavrayabilen insanlar için geçerli olabilecek nitelikteki bu sistem; yani kameri aybaşlarının tespitinin hilâli görerek belirlenmesi, hava kapalı olup hilâlin görülmediği durumlarda ise ayın sayısının otuz güne tamamlanması metodu, Hicri birinci ve ikinci asırlarda Kameri aybaşlarının tespitinde yegane belirleme yöntemi olarak devam etti.

⁴ Muhammed b. Ebu Bekr b. Abdülkadir er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, Raa mad.

⁵ İrfan Yücel, *Hilal maddesi*, DİA, XVIII/1

⁶ Bakınız: Muhammed b. Abdülvehhab b. Abdürrazık el-Fâsî, *Hulâsatü'l-Azbi'z-Zülâl fi Mebâhisi Rü'yeti'l-Hilâl*, el-Matbaatü's-Şa'biyye, Merakeş, ty, s. 1

⁷ Vakit olarak kameri ayların ölçü alındığı dini hükümler konusunda bakınız: Harun Halil Cîlî, *Bidâyetü's-Şuhûri'l-Arabîyye el-İslâmiyye*, Mecelletü'l-Fikhi'l-İslâmî, ed-Devratü's-Sâniye, el-Adedü's-Sâni, el-Cüz'ü's-Sâni, 1986, s. 911-2

⁸ Rahman 55/5

⁹ En'am 6/96

¹⁰ Yunus 10/5

¹¹ Tevbe 9/36

¹² Bakara 2/189

¹³ Müslim, Sıyam 18 (Hadis No: 1080); Bakınız: Buhari, Savm 11; Müslim, Sıyam 17, 19, 20

Hicri üçüncü asırdan itibaren Müslümanların astronomi alanındaki bilgilerinin gelişmeye başlamasına paralel olarak Kameri aybaşlarının tespitinde hesaba itibar edilip edilmeyeceği tartışılmaya başlandı.¹⁴ Ağırlıklı eğilim, bu konuda hesaba itibar edilmeyeceği şeklinde ortaya çıktı.¹⁵ Bununla birlikte daha Tabiin döneminden itibaren bu hususta hesaba itibar edilebileceğini söyleyen ilim adamları hep olagelmıştır.

Teoride bu tartışmalar olmakla birlikte uygulamada asırlar boyu kameri aybaşları hep hilal gözle görülerek; hava kapalı olduğu durumlarda ise ayın sayısı otuz güne tamamlanarak belirlenmiştir.¹⁶ Ancak öyle bir döneme gelindi ki astronomi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, Kameri aybaşlarının hesapla tespitini mümkün hale getirmenin ötesinde gözlemleyerek belirlemeden daha emin boyutlara taşıdı. Artık bu durumda hilalin gözlemlenmesinde hesaptan yararlanmaya aşağı yukarı kimse karşı çıkmamaktadır. Şimdi tartışılan husus, günümüzde kameri aybaşlarının tespitinde hesapla yetinilip yetinilmeyeceği, hatta bunun daha ötesinde Rü'yetin bir tarafa bırakılarak hesapla amelin gerekliliği,¹⁷ hesapla yetinilmesi durumunda ise bu konuda benimsenecek kriterler ve 'ihtilâf-ı metâli' meselesidir.

III. KAMERİ AYBAŞLARININ HESAPLA TESPİTİ MESELESİ

Rü'yet-i hilalle ilgili yapılan ilmi toplantılarda ve çalışmalarda en fazla üzerinde durulan konulardan biri, bu konuda hesaba itibar meselesi olmuştur.¹⁸ Bunun sebebi, "Hilâli görünce oruca başlayın; onu tekrar görünce bayram yapın. Hava kapalı olur (da hilal görülmez) ise içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayın."¹⁹ Meâlindeki hadislerde geçen rü'yet ifadesini, illetini dikkate almaksızın literal olarak 'gözle görme' anlamına hasreden yaklaşımla, ifadenin kendisine bağlı olarak geldiği illetle birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiğini savunan yaklaşım arasındaki tartışmadır.

Aslında insanın aya ayak bastığı, dünyanın çevresinde çeşitli amaçlarla yüzlerce uydunun dolaştığı, insanoğlunun yerçekiminin dışına çıkabildiği, Mars üzerine uzay aracı indirebildiği bir çağda artık hesapların dakikliği konusunda herhangi bir şüphe kalmamıştır. Hiç şüphesiz bu her şeyi kusursuz yapan Allah teâlânın kainata yerleştirdiği hayranlık verici nizamın keşfedilmesinin bir sonucudur. Aslında bunu en iyi kavraması gerekenler, yeryüzünde ilk rasathaneyi kuran Müslümanların nesilleridir.

¹⁴ Bakınız: Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1984, VI/259-60

¹⁵ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî (520-595 H), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*, Dâru'l-Ma'rife 1978, I/284; Geniş bilgi için bakınız. İbn Abidin, *Tenbîhu'l-Gâfil ve'l-Vesnân alâ Ahkâmi Hilâli Ramazân*, Mecmuatü'r-Resâil içinde; Muhammed b. Abdülvehab b. Abdürrâzık el-Fâsî, *Hulâsatü'l-Azbi'z-Zülâl fi Mebâhisi Rü'yeti'l-Hilâl*, el-Matbaatü's-Şa'biye, Merakeş, s. 1 vd.

¹⁶ Burada rü'yetin şekli, rü'yeti gerçekleştirenlerin adedi, rü'yetin sahih olmasının şartları, rü'yetin duyurulması, rü'yetle hüküm verilmesi ve benzeri konularda fıkıh kitaplarında genişçe yer verilen hususlara girmek istemiyoruz. Bu konularla ilgili özet bilgi için bakınız: İrfan Yücel, *Dini Bayramlar ile Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kible Yönünün Belirlenmesinde Usul ve Metot Birliği*, II. Avrasya İslam Şûrâsına Sunulmuş Tebliğ, 21-24 Ekim 1996 İstanbul; Yücel, "Hilâl", *DİA.*, XVIII/4; Muhammed Ali Sayis, *Tevhîdu Bidâyâtü's-Şuhûri'l-Kameriyye*, Mecelletu Mecma'î'l-Fikhi'l-İslâmî, ed-Devratu's-Sâlise, el-Adedü's-Sâlis, el-Cüz'ü's-Sânî, s. 927-947.

¹⁷ Ahmed Muhammed Şakir, *Dini Günlerin Tespitinde Hesaba Güvenilebilir mi?*, s. 7

¹⁸ Bu konudaki tartışmalar, delilleri ve bu delillerin değerlendirmesi hususunda özet bilgi için bakınız: Yücel, "Hilâl", *DİA.*, XVIII/5-7

¹⁹ Müslim, Sıyam 18 (Hadis No: 1081); Bakınız: Buhari, Savm 11; Müslim, Sıyam 17, 19, 20

Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Hiç şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında gündüz ve gecenin peş peşe gelmesinde akıl sahipleri için apaçık deliller vardır." ²⁰

"O senelerin sayısını ve hesabını bilesiniz diye Güneşi bir ışık kaynağı, Ayı bir nur yapan ve ona menziller takdir edendir. Allah bütün bunları (boş yere değil) ancak hak (ve hikmet) ile yarattı. O bilecek bir topluluk için ayetlerini birer birer açıklar". ²¹

"Güneş de Ay da bir hesapla hareket eder." ²²

"Gökte burçlar yaratan ve orada bir kandil (Güneş) ve ışık saçan bir Ay meydana getiren Allah'ın şanı ne yücedir!" ²³

"Ne Güneşin Aya çarpması ne de gecenin gündüzü geçmesi mümkündür. Onların her biri bir yörüngede yüzmektedirler." ²⁴

Bu ayetler gibi daha bir çok ayette kainattaki harika nizama işaretler vardır.

Bu harika nizam insanlar tarafından keşfedilmiştir. Hesaplar da bu nizama göre yapılmaktadır. Bundan dolayı gerekli titizlik gösterildiği takdirde hesapların sıhhati konusunda herhangi bir tereddüde mahal kalmamaktadır. Dolayısıyla mazide hesapların bu derece titizlikle yapılamadığı ve doğruluğu konusunda tereddütler bulunduğu dönemlerde fakihlerin bu hususta hesaba itibar edilmeyeceği yolundaki içtihatlarını günümüze taşımanın doğru olmayacağı açıktır. Bu yüzden kameri aybaşlarının tespitinde hesaba itibar edilip edilmeyeceği hususundaki uzun tartışmaları buraya aktarmanın bir faydası yoktur. ²⁵ Ancak bu hususla ilgili kısaca temas edilmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır ki o da şudur:

Günümüzde özellikle Ramazan ve Şevval aylarının, hesapla değil de mutlaka hilali gözleyerek başlatılması gerektiğini savunanlar da bunu, astronomik hesapların doğruluğu konusunda bir tereddütleri olduğundan değil, kameri aybaşlarının başlangıcının hadislerde bizzat gözle hilâli görmeye bağlandığı tezinden hareketle savunmaktadırlar. Bu teze göre;

"Hilâli görünce oruca başlayın; onu tekrar görünce bayram yapın. Hava kapalı olur (da hilal görülmez) ise takdir edin. " ; "...Hava kapalı olur (da hilal görülmez) ise içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayın. " ²⁶ Şeklindeki rivayetlerde Ramazana başlamak ve bayram yapmak hilâl'in görülmesine, hilâlin herhangi bir engel sebebiyle görülememesi halinde ise ayın otuz güne tamamlanmasına bağlanmıştır. Bu hadislerde geçen takdirin anlamı diğer rivayetlerin açıklamasından anlaşılmaktadır ki bu da ayın otuz güne tamamlanmasıdır. ("Hava kapalı olur [da hilal görülmez] ise içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayın. " ²⁷ İfadesi) İbadetlerde hükümler taabbüdi olarak doğrudan naslar üzerine bina edilir. Astronomik hesaplar doğruluk bakımından yakîn derecesine ulaşsa bile bu konuda illetlere bakılmaz ve kıyasa gidilmez.

²⁰ Âl-i İmrân 3/190

²¹ Yunus, 5

²² Rahman, 5

²³ Furkan, 61

²⁴ Yasin, 40

²⁵ Bu konudaki tartışmaları özeti için bakınız. Ahmed Muhammed Şakir, agm; Muhammed Ali Sayis, *Tevhîdu Bidâyâtî's-Şuhûri'l-Kameriyye*, Mecelletu Mecma'ı'l-Fikhi'l-İslâmî, ed-Devratu's-Sâlise, el-Adedü's-Sâlis, el-Cüz'ü's-Sânî, s. 954-967; Yücel, "Hilâl", DİA. , XVIII/5-7

²⁶ Müslim, Sıyam 18 (Hadis No: 1081); Bakınız: Buhari, Savm 11; Müslim, Sıyam 17, 19, 20

²⁷ Müslim, Sıyam 18 (Hadis No: 1081); Bakınız: Buhari, Savm 11; Müslim, Sıyam 17, 19, 20

Bu değerlendirmeye Mustafa Zerkâ özetle şöyle cevap vermektedir:²⁸ Bütün bunlar tamam. İbadetlere ilişkin olarak bunlar, Şeriatın kuralları içinde ve fıkıh usulünde bilinen şeylerdir. Üzerinde tartışmaya gerek yoktur. Fakat bunun bağlamı, illetleri açıklanmadan, mutlak olarak gelen naslardır. Fakat nas, bizzat kaynağından bir illete bağlı olarak oelmişse, o zaman durum değişir. Bu takdirde, mesele tamamen ibadet konusu olsa bile, uygulamada nassın anlaşılmasında ve hükmün, varlığına veya yokluğuna göre şekil almasında illetin fonksiyonu olur.

Hilâli görünce oruca başlayıp hilali görünce bayram yapmayı emreden yukarıdaki ve benzeri hadis rivayetleri bu alandaki yegane hadisler değildir. Konuya ilişkin olarak hükmün illetini içeren başka rivayetler de bulunmaktadır. Bu rivayetlerden biri şudur:

"Biz ümmi bir toplumuz. Ne yazı yazarız ne de hesap yaparız. Ay şöyle şöyledir." Rasulullah, iki elinin on parmağıyla bir defa ayın otuz gün olduğunu gösterecek şekilde bir defa da yirmi dokuz gün olduğunu gösterecek şekilde işaret etmiştir.²⁹

Meselenin kilit noktası bu hadisi şeriftir. Rasulullah (sas) bu hadiste, oruca başlamak ve bayram yapmak için hilâli gözle görmeyi emredişini, (toplumun genel olarak) yazı yazmıyor ve hesap yapmıyor(ümmî) oluşu illetine bağlamaktadır. Ayın başlangıcını ve sonunu bilmek için o günkü toplumun elinde hilâli görmekten başka bir imkan yoktu. Hadis şarihleri de hadisi böyle anlamışlardır.

Buradan açıkça anlaşılmalıdır ki bu hususta rü'yet-i hilâle itimad edilmesinin emredilişi, rü'yet-i hilâlin kendisi ibadet olduğu veya ibadet anlamı taşıdığı için değil; ümmi konumda olup astronomik hesaplarla kameri ayın başını ve sonunu tespit edebilecek durumda olmayan bir toplum için mümkün ve kolay bir yöntem olduğu içindir.

Bizzat bu şer'î nassın mefhumundan elde edilen bu anlamın gereği şudur ki, o dönemdeki Arap kavmi, şayet gök cisimlerini gözlemleyebilecek, ve bu cisimlerin yörüngelerindeki devirlerini yazı ve hesapla tespit edebilecek konumda olsaydı ve buna göre önceden hilâlin ilk defa ne zaman görülebileceğini ve ayın ne zaman sona ereceğini bilseydi bu konuda hesaba itimat edilirdi.

Şu halde, bu hususta hesaplama hareket etmek, göz yanılması, yanılğı ve çeşitli kişisel amaçlarla yalan söyleme ihtimali gibi illetlerle malûl bulunan şahitliğe itimat-tan daha güvenli ve daha sağlam bir yoldur.

Ayrıca anlayış ve bilgi sahibi herkesin malumudur ki Rasûlullah (sas)'in, hava kapalı olduğunda içinde bulunulan ayı otuz güne tamamlama emri, gerçekte o ay otuz gün olduğu için değildir. Böyle bir durumda tam tersine hava açık olsa hilal görülebilir ve eklenen bu otuzuncu gün, yeni ayın ilk günü de olabilir. Ancak hava kapalı olduğu için rü'yetle yeni ayı tespit etme imkanı olmadığından yeni ayın tespiti için başka alternatif kalmamakta ve içinde bulunulan ay otuz güne tamamlamaktadır. Çünkü o şartlarda yeni ayı belirlemek için başka bir yöntem yoktur. Böyle başka her hangi bir yöntemin olmadığı durumlarda insanlara gücünün yeteceğinden başka bir şey yüklenmemiştir. Görüldüğü gibi kameri ay başlarının rü'yet-i hilâle belirlenmesini emreden hadisler, hesaplama hareket etmeyi ortadan kaldırmak için değil, o günkü toplum için bu yöntem son derece basit ve pratik bir usul olduğu içindir.

²⁸ Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Havlê'timâdi'l-Hisâbi'l-Felekî li Tahdîdi Bidâyâtî's-Şuhûri'l-Kameriyye Hel Yecüzü şer'an ev lâ Yecüzü*, Mecelletu Mecma'l-Fikhi'l-İslâmî, ed-Deratu's-Sâniye, el-Adedü's-Sâni, el-Cüz'ü's-Sâni, s. 927 vd.

²⁹ Buhari, Savm 11; Müslim, Siyam 15; Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VI/258 vd.

Zerka, özet olarak sunmaya çalıştığımız değerlendirmelerini, 'Yeni hilâlin görülmesi hadisesi İslam'da bizzat ibadet olmadığına, yalnızca vakti belirlemek için bir araç olduğuna ve astronomik hesap yapmayan ve yazı yazmayan ümmi bir toplumda yeni ayı tespit için mümkün olan yöntem olduğuna ve bu toplumun ümmiliği, hükme kaynak olan hadisin nassıyla gözle görmeye itimat hükmüne illet teşkil ettiğine göre, şer'an, kesinlik ifade eden astronomik hesaplara itimat etmeye ne engel var?' sorusuyla bitirmektedir.³⁰

Zerka'nın bu değerlendirmelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, kameri ay başlarının belirlenmesinde hesapla amel edilmesine şer'an herhangi bir engel yok. Asrımızın önde gelen bir çok ilim adamı da bu kanaatteler. Tantâvî Cevherî, Muhammed Mustafa el-Merâğî, Reşid Rızâ, Muhammed Bahît el-Mutî, Ahmed Muhammed Şakir, Ahmed b. es-Siddîk el-Ğumârî, Muhammed Ali es-Sâyis, Abdullah el-Alayilî, Abdulmun'im en-Nemir, Fethi ed-Düreynî, Yusuf el-Karadâvî, Muhammed Huseyn Fazlullah bunlardan bazılarıdır.³¹ Memleketimizde de Fatin Gökmen, Kamil Miras, yıllarca bu meselelerle uğraşmış bulunan değerli araştırmacı İrfan Yücel ve başka bir çok ilim adamı bu görüştelere. Naslarda belirli vakitlere bağlanmış olan ibadetlerin vakitlerini bizzat gözlemleyerek belirlemek mümkün olduğu gibi hesapla belirlemek de mümkündür. Nasıl ki oruca başlamak için illa da şafak vaktini, orucu açmak için illa da güneşin batışını bizzat gözle görmek gerekmiyor ve nasıl ki namazları illa da gözle astronomik belirtileri takip ederek eda etmek gerekmiyor ve bunlar hesaplarla belirlenerek de yapılabiliriyorsa Ramazan ve bayram günleri de hesapla tespit edilebilir. Bu hususta önemli olan, hesabın sağlam yapılmasıdır. Şu kadar var ki konuya ilişkin olarak ilim adamlarının üzerinde görüş birliği sağlaması gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu nokta, hesapların hangi kriterler esas alınarak yapılacağı hususudur.

Bu sorunun cevabı, çeşitli ilmi konferanslarda ve ilmi araştırmalarda aranmış ve kimi birbirine yakın veya aynı mahiyette bir kısmı ise oldukça farklı bir takım kriterler ortaya konmuştur. En çok kabul gören ve benimsenen kriterler, konuyla ilgili en kapsamlı toplantı olan, İstanbul Rü'yet-i hilâl Konferansının kabul ettiği kriterler olmuştur.

1978 yılında İstanbul'da yapılan bu konferansa on yedi İslam ülkesinden kırktan fazla din ve astronomi bilgini katılmış ve ortak görüş olarak kamerî aybaşlarının tespitinde biri dinî diğeri astronomik iki kriter tespit edilmiştir.

Dinî kriter, Hilal'in yeryüzünden gözle görülebilirliği ve ihtilaf-ı metâlîe itibar edilmemesidir. Buna göre kamerî aybaşlarının tespitinde, ayın astronomik girişinin başlangıcı olan ictima (kavuşum) anı değil, ictima anından sonra hilalin yeryüzünün herhangi bir yerinden ilk defa görülmesi esas alınacaktır.

Astronomik kriter ise, Hilalin yeryüzünden gözle görülebilmesi için ay ile güneşin açısal uzaklığının (ay, güneş ve dünya doğrultusu arasındaki açı) 8°den az olmaması ve güneşin batışı anında ayın ufuktan yüksekliğinin açısal değerinin 5°den az olmamasıdır.³²

³⁰ Zerkâ, Adı geçen tebliğ, s. 931; Ahmed Muhammed Şakir'in aynı istikametteki değerlendirmeleri için bakınız: Dini Günlerin Tespitinde Hesaba Güvenilebilir mi?, s. 7

³¹ Hancı, *Evâilü's-Şuhûri'l Evâilü's -Arabiyye beyne İşkâliyyeti't-Tahdîd ve Emeli't-Tevhîd*, s. 28

³² Ramazan ve bayramların Tespitinde Benimsenecek Müşterek Metot Konferansı, 27-30 Kasım 1978 İstanbul. Konferansta alınan kararlardan konumuzu ilgilendiren maddeler şöyle:

Ülkemizde dini günler halen bu kriterler doğrultusunda belirlenmektedir.

IV. ARAP ÜLKELERİNDE HİLÂL GÖRÜLEREK Mİ RAMAZANA BAŞLANIP BAYRAM YAPILIYOR?

Yıllardır Ramazan ayının başlangıcı, Müslümanlar arasında tartışma konusu olmaktadır. Ülkemizde yaşayan Müslümanlardan bir kısmı da bazı İslam ülkelerinde hilâlin görüldüğünü söyleyerek çoğu zaman bir gün önce oruca başlamakta veya bayram yapmaktadır. Yurt dışında yaşayan Müslümanlar arasında bu tartışmalar daha sert bir şekilde cereyan etmektedir. Çeşitli İslam ülkelerinden gelip Avrupa veya Amerika'da birlikte aynı ortamlarda yaşayan bu Müslümanların aynı yerde olmalarına rağmen, geldikleri ülkelere tabi olarak farklı günlerde Ramazana başlayıp farklı günlerde bayram yapmaları İslam'ın birlik ve beraberlik ruhuyla bağdaşmamakta ve bu durum yabancılar nezdinde İslam hakkında yanlış bir imaj oluşmasına da neden olmaktadır. Bu farklılığın asıl sebebi, özellikle bazı Arap ülkelerinde hilâlin görüldüğüne hükmedilerek oruca başlanması ve bunun iletişim araçları vasıtasıyla tüm dünyaya duyurulmasıdır.

Acaba hilâl görülerek oruca başlandığı ilan edilen bazı ülkelerde gerçekten hilâl görülerek mi oruca başlanmakta ve bayram yapılmaktadır? Aşağıda sunacağımız bazı ilmi araştırma sonuçları bunun böyle olmadığını göstermektedir.

Şekli olarak bakıldığı zaman ortada bir problem görülmemekle birlikte bazı Arap ülkelerinde yapılan Ramazan ve bayram ilanlarının yanlışlığı bir çok defa ortaya çıkmıştır. Şekli olarak problemin olmamasından kastımız, bir takım insanların hilâli gördüklerine dair şahitlik yapması, yetkililerin de bu şahitliğe binaen Ramazanı veya bayramı ilan etmesidir.

Şekli unsurların tam olması sebebiyle şahitlerin ehliyetine ve yapılan şahitliklerin ilmi verilere uyup uymadığına bakılmaksızın kabul edilen bu şahitlikler, zamanla mükafat elde etme ve dikkat çekme amacıyla yapılmış olmak gibi bir takım şâibelerle malul hale gelince sorgulanmayı hak etmiştir.

Rû'yet-i hilâle ilgili olarak aktedilen ilmi toplantılarda astronomik verilere ters düşen rû'yet şahitliklerinin reddine dair kararlar alınmasıyla sonuçlanan bu sorgulamanın ne kadar haklı olduğu aşağıda sunacağımız bazı istatistiki verilerden daha iyi anlaşılacaktır.

1950-2000 yılları arasındaki 50 yıllık Ramazan, Şevval, Zilhicce ve Muharrem aylarının Suriye'deki şer'î ilan tarihlerini istatistiki olarak ele alıp astronomik verilerle

→

1. İster çıplak gözle isterse modern ilmin rasat metotlarıyla olsun, aslolan hilalin rû'yetidir.
2. Astronomların hesapla tespit ettikleri Kameri Aybaşlarına dinen itibar edilebilmesi için, onların bu tespitlerini Hilal'in güneş battıktan sonra ve görüşe mani engellerin bulunmaması halinde gözle görülebilecek şekilde, ufukta fiilen mevcut olması esasına dayandırmaları gerekir ki, bu Rû'yete "Hükmi Rû'yet" denir.
3. Hilal'in görülebilmesi için iki temel şartın gerçekleşmesi zorunludur: İctima'dan (kavuşum) sonra Ay ile Güneş'in açısal uzaklığı 8 dereceden az olmamalıdır. Bilindiği üzere Rû'yet, 7 ile 8 dereceler arasında başlamaktadır. 8 derecenin esas alınmasında, ihtiyat bakımından görüş birliğine varılmıştır.
- Güneş'in batışı anında Ay'ın ufuktan yüksekliğinin açısal değeri, 5 dereceden az olmamalıdır. Sadece bu esasa göre normal durumlarda Hilal'in çıplak gözle görülebilmesi mümkündür.
4. Hilal'in Rû'yet edilebilmesi için belli bir yer şart değildir. Yeryüzünün herhangi bir bölgesinde Hilal'in Rû'yeti mümkün olursa, buna istinaden Ayın başladığına hükmetmek doğru olur. İslam dünyasının birlik ve beraberliğini sağlamak için Rû'yetin ilanı, müteakip maddede işaret edilen Müşterek Hicri Takvim'in tespitleri uyanınca Mekke-i Mükerre'mde tesis edilecek olan rasathane tarafından yapılmalıdır.

karşılaştırmalı olarak inceleyen araştırmacılar Dr. Celalettin Hancı ve Prof. Dr. Hasan Bîlânî %91 gibi çok yüksek bir hata oranıyla karşılaşmışlardır. ³³ Yani hilâlin görüldüğüne dair şahitlik yapılmış, kameri ayın başladığı ilan edilmiş, fakat bu ilanlar %91 yanlış olmuştur.

Suudi Arabistan Melik Suut Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Yrd. Doç. lerinden Dr. Eymen el-Kürdî'nin yaptığı bir araştırmaya göre, Suudi Arabistan'da 1400-1422 H (1980-2000) yılları arasındaki 22 yıllık kesitteki rü'yet-i hilâl ilanlarının 10 yılında Ramazan hilâlinin görülmüş olması imkansızdır. ³⁴ Çünkü astronomik hesaplara göre bu on yılda güneş battığında hilâl tamamen ufku altında bulunmaktadır. Buna rağmen hilâl görüldü diye şahitlik yapılmış ve Ramazan ilan edilmiştir. Kaldı ki başka astronomların verdiği bilgiye göre, Kürdî'nin görülebilmesini muhtemel gördüğü diğer bazı durumlarda da hilâlin görülmüş olması mümkün değildir. Çünkü bu durumlarda güneş battığı zaman her ne kadar hilâl ufku üstünde olsa da, Ay ile Güneş arasındaki açısal uzaklık henüz hilâlin görülmesine imkan verecek boyuta ulaşmış değildir. Bu da göz önüne alındığında Suudi Arabistan'daki durumun da Suriye'dekinden farklı olmadığı anlaşılır.

Ürdün'de yapılan bir araştırma tabloyu daha net bir şekilde göz önüne sermektedir. Ürdün Astronomi Cemiyeti üyelerinden Muhammed Şevket Udeh 1954-1999 M (1373-1419) yılları arasında Ürdün'deki rü'yet-i hilâl ilanlarını astronomik veriler ışığında incelemiştir. Araştırmacının "Aman Allah'ım, Ne korkunç sonuçlar!" demekten kendini alamadığı neticeye göre 47 yıllık sürede yalnızca iki yıl şer'î anlamda rü'yet-i hilâle göre Ramazana başlanabilmiştir.³⁵

Bazı Arap ülkelerinde kameri ayların yanlış ilan edildiği bir çok belge ile de tescil edilmiştir. Mesela Yusuf el-Karadavî, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap emirlikleri gibi bazı ülkelerde 1420 H Ramazan bayramının yanlış ilan edildiğini anlatan bir fetva yayınlamıştır.³⁶ 1422 H. yılı Şaban ayının, Ürdün'de yanlış ilan edilmesi ve bu durumun düzeltilmemesi halinde Şaban ayının 31 gün olması gibi ne ilmen ne de dinen geçerli olabilecek garip bir durumun ortaya çıkacağını anlaşılması üzerine bu durumun düzeltilmesi için tashih-i karara gidilmiş ve çeşitli ülkelerden ikinci İslâmî Astronomi Konferansına katılan on sekiz ilim adamı ve astronom bu belgeyi imzalamıştır.

Aktardığımız bu bilgi ve belgelerden de açıkça anlaşılacağı üzere her yıl Arap ülkelerinde hilâlin görüldüğünü söyleyerek genellikle bir gün önce Ramazana başlayıp bayram yapan kişiler hata etmektedirler.

Acaba nasıl oluyor da bu kadar çok hata edilebiliyor? Bunun cevabını rü'yet-i hilâl konusunda yapılan şahitliklerde aramak gerekmektedir. Bilindiği gibi Arap ülke-

³³ Celalettin Hancı ve Hasan Bîlânî, *Takyîmu Nisebi'l-Hatai fi Tahdîdi Tevârîhi'l-Münasebâti't-Dîniyye fi Süriya (Suriye'de Dîni Bağlantılı Tarihlerin Belirlenmesindeki Hata Oranlarının Değerlendirilmesi)*, 29-31 Ekim 2001 Tarihleri arasında Amman'da yapılan İkinci İslâmî Astronomi Konferansına sunulan tebliğ, s. 13.

³⁴ Eymen el-Kürdî, *Medâ Tetâbuki Rü'yeti'l-Hilâli maa'l-Hisâbi'n-Nazarî (Rü'yet-i Hilâl Teorik Hesapla Ne Derece Uyuşmaktadır)*, 29-31 Ekim 2001 Tarihleri arasında Amman'da yapılan İkinci İslâmî Astronomi Konferansına sunulan tebliğ.

³⁵ Muhammed Şevket Udeh, *Takvîmu Nisebi'l-Hatai fi tahdîdi Evâili'l-Eşhuri'l-Hicriyye fi'l-Ürdün (Ürdün'de Hicri Ayların Başlangıçlarının Belirlenmesindeki Hata Oranlarının Değerlendirilmesi)*, el-Cem'iyetü'l-Felekiyyetü'l-Ürdüniyye, Kânuni evvel 1999, s. 12

³⁶ Salman Zafar Shaikh (Dr.), *Which Hilaal (Islamic Crescent) to Follow? Reasons for Islamic dates confusion and their solution (Hangi hilâle tabi olalım? Hicri Tarihlerdeki İhtilaf Sebepleri ve Çözümü)*, Ürdün İkinci İslami Astronomi Konferansına sunulan tebliğ, s. 13

lerinde de takvimler hesaplara göre önceden yapılmaktadır. Takvimlerde kameri aylar, hilâlin görülebilirlik esasına göre değil, astronomik ay esas alınarak hesaplanmaktadır. Ramazan ayı yaklaşınca bazı ehliyetsiz kişiler, takvimlerde Şaban ayının veya Ramazan ayının son gününü gösteren tarihte gün battıktan sonra gidip Şer'î mahkemeler huzurunda hilâli gördüklerine dair şahitlik yapmaktadırlar. Mahkeme de bu şahitliklere binaen Ramazanı veya bayramı ilan etmektedir. Halbuki takvimlerde kameri ayı kavuşumla başlatan astronomik ay esas alınmaktadır.

Bu durumda şöyle bir ikilem ortaya çıkmıştır. Bir tarafta Allah'ın kainata yerleştirdiği nizam çerçevesinde astronomik hesapların ortaya koyduğu kesin veriler, diğer tarafta bu verilerle çelişen şahitlikler. Böyle bir durumda ister istemez kesin bilgiye ters düşen şahitliklerin durumu tartışılmaya ve bu tür şahitliklerin kabul edilmemesi görüşü seslendirilmeye başlandı. Aslında bu tür şahitliklerin kabul edilmemesi çok eskiye dayanmaktadır. Hanefi mezhebinde, havanın açık ve görüşe engel bir durumun bulunmadığı durumlarda kuvvetli olan görüşe göre (Zâhiru'r-rivâye) Ramazan, Şevval ve Zilhicce hilâllerinin sübutu için tek hatta birkaç kişinin hilâli gördüğünü söylemesinin yeterli görülmeyip, sözleri kesin bilgi veya en az galip zan ifade edecek sayıda büyük bir kalabalığın hilâli gördüğünü söylemesinin aranması³⁷ bu konudaki şaibeli şahitliklerin kabul edilmemesinin en önemli göstergesidir.

Diğer taraftan eskiden beri bazı ilim adamları, doğru astronomik verilere uymayan rü'yet-i hilâl şahitliklerinin reddedilmesi gerektiğini hep ifade etmişlerdir. Bunu açıkça dile getiren ilk isim büyük Şafî fakihî İmamı Sübkî (Ö. 756H) olmuştur.³⁸

20. yüzyıla gelindiğinde ilk defa Mısır Şer'î Mahkeme Başkanı Şeyh Mustafa Merâğî 1925 li yıllarda, hesapların rü'yetin imkansızlığını gösterdiği durumlardaki rü'yet-i hilâl şahitliklerinin reddedilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁹

Aynı yıllarda 26 aralık 1341 (1925) tarih ve 698 sayılı kanunla fiilen Türkiye'de, dini günlerin hesapla belirlenmesi uygulamasına geçildi ve dini günlerin tarihlerini tespit görevi Kandilli Rasathanesine verildi.⁴⁰ Kandilli Rasathanesinin kurucusu ve ilk müdürü Fatin Gökmen, Uluğ Bey ekolünün koyduğu kriterlere dayanarak modern astronominin imkanlarından da yararlanmak suretiyle dini hükümler uyarınca kameri ayların tespitini hilâlin görülebilirliği esasına göre yapmıştır.⁴¹

Daha sonra hesaplara ters düşen rü'yet-i hilâl şahitliklerinin reddedilmesi gerektiği yolundaki görüşler dile getirilmeye devam etmiş, nihayet Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye'nin Kasım 1966 da Kahire'de yapılan üçüncü dönem toplantısında, hatalı olan rü'yete itibar edilmeyeceği ve kesin astronomik hesaplarla çelişen rü'yetin yanlış sayılacağı şeklinde; yine Mart 1973'te Kuveyt'te yapılan Din İşleri ve Evkaf Bakanları Konferansında, kesin hesaba aykırı olan rü'yetle amel edilemeyeceği şeklinde kararlar alınarak bu görüşler, ilmi konferans kararları haline gelmeye başlamıştır.

Kararın fikhî temellendirilmesi ise şöyle yapılmaktadır: Günümüzde astronomik veriler, hilâlin ilk defa ne zaman nerde hangi saat ve dakikada görüleceğini kesin bir şekilde ortaya koyabilmektedir. Bu kesin bir bilgidir (el-ilmu'l-kat'î).⁴² Kesin bilgiye

³⁷ Yücel, "Hilâl", DİA. , XVIII/4

³⁸ Hancı, Evâilu'ş-Şuhûr, s. 21; Bakınız: Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VI/ 261

³⁹ Hancı, Evâilu'ş-Şuhûr, s. 21

⁴⁰ Yücel, , "Hilâl", DİA. , s. 8; Kamil Miras, *Tecrid-i Sari Tercemesi ve Şerhi*, VI/261-2

⁴¹ Yücel, "Hilâl", DİA. , s. 8

⁴² Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menârdan nakleden Celalettin Hancı, Evâilu'ş-Şuhûr...*, s. 22

ters düşen şahitliklere itibar edilmez. Bunun içindir ki şahitliğin mahsusa (duyu organlarıyla algılanabilen şeye) ters düşmemesi şarttır.⁴³

Bu konuda önemli olan hesabı şer'i ölçüye göre yapmaktır. Konuyla ilgili ilmi konferanslarda da defalarca ifade edildiği gibi bu husustaki şer'i ölçü, hükmün, güneş battıktan sonra hilalin herhangi bir engel olmadığı takdirde yeryüzünden çıplak gözle görülebilecek şekilde ufuk üstünde bulunması esası üzerine kurulmasıdır. Çünkü şer'i deliller Ramazan ayının girişini ru'yete bağlamıştır. Bu itibarla ayın, ictima noktasından ayrılıp dünya, ay, güneş doğrusundan uzaklaşması ve güneş ışınlarının etkisinden kurtularak yeryüzünden görülebilecek hale gelmesi şarttır. Hesaplar bu esas üzerine kurulduğu takdirde, rü'yet-i hilal nefyedilmiş olmamakta tam tersine kameri aylar rü'yet-i hilale göre belirlenmiş olmaktadır.

V. İHTİLAF-I METÂLİ MESELESİ VE GÜN KAVRAMI

"Metâl"i, "matla" kelimesinin çoğuludur. Matla' mastar olarak gök cisimlerinin doğması demektir. İsm-i mekan olarak ise gök cisimlerinin doğduğu yer anlamına gelmektedir.⁴⁴ "İhtilaf-ı metâli" tamlamasında doğuş yeri anlamıyla kullanılmıştır. Yerkürenin çeşitli bölgeleri itibariyle gök cisimlerinin doğuş yerlerinin zamansal farklılığını ifade eder. Rü'yet-i hilâl meselesinde ise hilâlin, yerkürenin değişik bölgelerinde farklı vakitlerde görülmesi demektir.

Yeryüzü küresel bir yapıda olduğu için, hilâl bir yerde görüldüğü zaman, o yerin daha batısında kalan bölgelerde büyük ölçüde aynı gün görüldüğü halde, o bölgenin doğusunda kalan yerlerde bir gün sonra görülür.

Kameri ay hilalin görülmesiyle başlayacağına göre, meselenin konumuzu ilgilendiren tarafı, hilâlin bir yerde görülmesinin, görüldüğü yerin dışındaki bölgeler için de geçerli sayılıp sayılmayacağı hususudur. Yani yalnızca hilâlin görüldüğü yerlerde mi Ramazana başlanıp bayram yapılacak yoksa tüm yeryüzünde bu rü'yete göre mi hareket edilecektir?

Bu mesele özellikle fıkıh kitaplarımızda geniş bir şekilde tartışılmıştır.⁴⁵ Bu tartışmaları da buraya aktarmaya ihtiyaç hissetmiyoruz. Çünkü bu tartışmalarda kendi dönemlerindeki astronomik verilerin etkisi bulunmaktadır. Netice itibariyle bir görüşe göre ihtilaf-ı metâlie itibar edilir. Yani her bölge, kendisinde hilâlin görülmüş olmasına göre hareket eder. Diğer görüşe göre ise ihtilaf-ı metâlie itibar edilmez. Yani yeryüzünün herhangi bir yerinden hilâl görülünce, dünyanın her tarafında bu rü'yete göre hareket edilerek Ramazana başlanır veya bayram yapılır.

İhtilaf-ı metâli meselesi, rü'yet-i hilâl ile ilgili ilmi toplantılarda defalarca ele alınmış, tartışılmış ve genellikle ihtilaf-ı metâlie itibar edilmemesi doğrultusunda kararlar alınmıştır. İhtilaf-ı metâlie itibar edilmesi halinde bunun sınırlarını belirleme meselesi ortaya çıkacaktır. Sınırların belirlenmeye kalkılması ise önemli problemlere

⁴³ "Şehadetin mahsûsa muhalif olmaması şarttır. Binaenaleyh göz ile görülen veya sair havasdan biri ile anlaşılan bir mahsûsun hilafına ikame edilen beyyine, tevatür halinde de bulunsa makbul olmaz. Çünkü bu şehadetin doğru olmadığı zahirdir. " Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İ. Ü. Hukuk Fakültesi yayını, Nazir Akbasan Matbaası, İst. 1952, VI/337

⁴⁴ Ahmed Asım Efendi, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercümeti'l-Kâmûsi'l-Muhit*, İst. 1250H, II/632; Şemsettin Sami, *Kâmûsi Türkî*, ilgili mad.

⁴⁵ Bu konudaki tartışmalann özeti için bakınız: Yücel, "Hilâl", *DİA.*, XVIII/3-4; Muhammed Ali Sayis, *Tevhîdu Bidâiyati's-Şuhûri'l-Kameriyye*, Mecelletu Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî, ed-Devratu's-Sâliise, el-Adedü's-Sâlis, el-Cüz'ü's-Sânî, s. 938-947.

yol açacaktır. Fıkıh kitaplarında yer alan ve on asırdan daha önceki zamanlar için dile getirilmiş bulunan sefer mesafesi gibi kriterlerin ilmi açıdan geçerli olmayacağı açıktır.

Hilâl, ilk defa görülmeye başladığı boylamın her tarafından değil, ancak belli bir kısmından görülmektedir. Söz gelimi hilal, güney yarım küredeki herhangi bir boylamdan itibaren görülmeye başladığında aynı hizada yer alan kuzey yarım küreden hatta güney yarımküredeki aynı hizadaki bazı yerlerden bile görülmeyebilir. Bu durumda enine veya boyuna birbirine yakın bulunan, hatta bazen aynı ülke ve aynı vilayet içinde yer alan bazı bölgelerde Ramazana başlanıp, bayram yapılıp bazılarında başlanmaması gibi bir durum ortaya çıkar. Bu da hem ilmi açıdan hem de uygulama açısından uygun değildir. Fakat ihtilaf-ı metâlie nereye kadar itibar edilmeyecektir?

Ayın yer yüzünde ilk defa görüldüğü andan itibaren bir günlük süre zarfında dünyanın her tarafında kameri aya girilmiş olur. Yeryüzü elipsvari küre şeklinde bir yapıya sahiptir. Kutup bölgelerinin dışında her an yer yüzünün bir yerinde güneş doğarken bunun mukabili olan yerinde güneş batmaktadır. Her an yeryüzünün yarısı gece yarısı gündüzdür. Yuvarlaklığı sebebiyle yer kürenin bir başlangıç veya bir bitiş noktasından söz edilemez. Gece ve gündüz, durmaksızın belli bir süratle birbirini takip etmektedir. Gecenin ilerleyen ucu, gündüzü sona erdirerek yol alırken; gündüzün ilerleyen ucu da geceyi sona erdirerek seyretmektedir. Buna göre tarih itibariyle gün değişiminin nereden başladığı sorusunun cevabı tamamen itibari olacaktır. Nitekim bugün kabul edilen 'Tarih değişim çizgisi' bazı uyarlamalarla Greenwich'in tam mukabili olan 180° boylamının geçtiği hat olarak alınmaktadır ki, Greenwich'in 0 boylamı kabul edilmesi de bunun mukabili olan 180° boylamının Tarih değişim çizgisi olarak alınması da tamamen itibaridir. Kültürel olarak İngiltere'nin hakim olduğu bir dönemde biraz da Greenwich'in mukabili olan 180° boylamının Büyük Okyanustan geçiyor olmasından dolayı doğal olarak buna yardımcı olması sebebiyle Miladi tarihlerde tarih değişimi için böyle itibari bir belirlemeye gidilmiş; bu hattın doğusu ile batısı arasında tarih olarak gün farkı var kabul edilmiştir. İtibari olarak, mesela bu hayali hattın doğusu pazartesi iken batısı pazardır. Doğusunda sözgelimi ayın sekizi iken batısında yedisidir. Belirttiğimiz gibi bunlar itibaridir. Yani öyle kabul edildiği ve kararlaştırıldığı için, bu şekilde olmaktadır. Yoksa doğal olarak bu hayali hattın geçtiği yerin diğer yerlerden bir farkı yoktur.

Gün, Güneşin veya bir yıldızın öğle çemberin(meridyen)den art arda iki üst geçişi arasındaki zaman aralığıdır.⁴⁶ Ancak günün başlangıç noktası da itibaridir. Bununla birlikte Milâdî takvimde gecenin on ikisi günün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Hicrî takvimde ise günün başlangıcı güneşin battığı andır. Bu durumda Hicrî gün, çoğu zaman, iki Milâdî güne dağılmaktadır. Buna göre ister istemez Ramazanın başlangıcı veya bayram günleri Milâdî gün itibariyle ikinci güne sarkmaktadır. İşte bu noktada, Milâdî tarih itibariyle ikinci güne sarksa bile Hicrî gün esas alınarak 24 saat içinde yeryüzünde peyderpey Ramazana başlanıp bayram mı yapılmalı yoksa bugün her alanda kullandığımız Milâdî takvimin günleri esas alınarak mı Ramazana başlanıp bayram yapılmalı? Sorusu gündeme gelmektedir. Burada hesap yapılırken

⁴⁶ Türk Ansiklopedisi, MEB yayını, 18/169

benimsenecek sistemin tespiti rol oynamaktadır. Şimdi de bu hususta uygulanan veya uygulanmasa bile teklif edilmiş bulunan bazı sistemlerden bahsedelim.

VI. SİSTEMLER

Bu hususta kavuşum anından başlamak üzere hilalin çıplak gözle yeryüzünden görülmesi esasına kadar çeşitli teklif ve uygulamalarla karşılaşılacaktır. Tespit edebildiğimiz bazı teklif ya da uygulamalar şöyle:

Ahmet Muhammed Şakir, rü'yetin mümkün olup olmamasının bir tarafa bırakılarak, kameri ayın başlangıcı olarak Ayın Güneşten sonra batmış olmasının esas alınması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁷

Bu sistem, hilâlin görülebilirlik esası üzerine kurulmuş değildir. Dolayısıyla hilâlin görülerek kameri aya başlanması ihtimalini ortadan kaldırmak gibi önemli bir dezavantaja sahiptir. Çünkü hesaplara göre ilk defa nerede ne zaman Güneşin aydan önce batacağı bellidir. Bu durumda kameri ayın başlangıcı, hilâlin görülebilirlik esasına dayanmamış olacaktır.

Önceleri kameri ayın başlangıcı için, kavuşum anının üzerinden 12 saat geçmiş olmasını dikkate alarak kameri aybaşlarını tespit eden Suudi Arabistan, 1420 H. Yılından itibaren kararını değiştirerek Mekke saatine göre Güneşin Aydan önce batmış olmasını esas alarak kameri ay başlarını belirlemeye başlamıştır.⁴⁸

Başta Malezyalı meşhur astronom Muhammed İlyas olmak üzere bazı uzmanlar, Dünyanın üç coğrafi bölgeye ayrılarak her bölge için müstakil hicrî takvimler yapılması ve bu bölgelerden her birinin, kendisinde rü'yet-i hilâlin gerçekleşip gerçekleşmemesinin esas alınmasını teklif etmektedirler. Bu sisteme göre 180°-160° doğu boylamları arası bir bölge; 60° doğu- 20° batı boylamları arası bir bölge ve 20° batı boylamından itibaren de bir bölge olmak üzere yeryüzü üç bölgeye ayrılmakta bu üç bölgenin her biri kendisinde rü'yet-i hilâlin görülmesini esas almaktadır.⁴⁹

Bu sistemde her bölge kendisinin herhangi bir cüz'ünde hilalin görülmesine göre hareket edeceği için hilal her bir bölgenin en batısında görülmüş olsa bile bölgenin doğu tarafı henüz imsak vaktini geçmemiş olacağından fikhî açıdan bölge içinde bir problem ortaya çıkmayacaktır. Sistemin olumlu tarafı budur. Ancak bu sistemin de olumsuz tarafları bulunmaktadır.

Bu sistemin olumsuz taraflarından biri, birliği sağlayamamasıdır. Şöyle ki: Hilâl, ilk defa en doğudaki bölgeden görülmeye başladığında, yeryüzünde birlik sağlanabilirse de batıya doğru ilk defa, ikinci ve üçüncü bölgelerden görülmeye başladığında birlik bozulacaktır, aynı günde Ramazana başlama veya bayram yapma imkanı kalmayacaktır.

Bu sistemin diğer bir olumsuz tarafı da bölgelerin arasının bıçak keser gibi birbirinden ayrılmasının, ülke bölünmesi veya yan yana ülkelerin birbirinden ayrılması yahut da hilalin görüldüğü geceye iştirak eden bazı yerlerin, sırf belirlenen bölgede yer almış olmasından dolayı bölgeden koparılmasına yol açmasıdır.

Rü'yet-i hilal esas alınarak kamerî ayın ilk gününün belirlenmesindeki kriterlerden biri, hilâlin görüldüğü akşamın gecesine iştirak eden (yani hilâl görüldüğünde

⁴⁷ Ahmet Muhammed Şakir, *Evâilu's-Şuhûri'l-Arabiyye Hel Yecûzü şer'an İsbâtühâ bi'l-Hisâbi'l-Felekî*, 'Dini Günlerin Tespitinde hesaba Güvenilebilir mi?' başlığıyla çeviren: Rahmi Yaran, Diyanet İlmî Dergi,

⁴⁸ Muhammed Şevket Udeh, *Takvîmu Nisebî'l-Hatai fi tahdîdi Evâilî's-Eşhuri'l-Hicriyye fi'l-Ürdün*, s. 19

⁴⁹ Bakınız: Muhammed Şevket Udeh, *et-Takvîmu'l-Hicrî el-Âlemî*.

henüz imsak vaktine girmemiş olan) yerlerde, o gecenin sabahının kamerî ayın ilk günü kabul edilmesi, imsak vaktini aşmış olan yerlerde ise bir sonraki sabahın kamerî ayın ilk günü olarak benimsenmesidir. Ancak böyle bir uygulamada zaman zaman bazı problemler ortaya çıkabilecektir. Çünkü herhangi bir yerde hilal görüldüğünde dünyanın her yerinde vakit ve saat aynı değildir. Hilâl ilk defa yaklaşık 60° doğu boylamından daha önceden itibaren görülmeye başlarsa aynı gün içinde batıya doğru dünyanın her yerinde oruca başlanması veya bayram yapılması mümkün ise de rü'yetin ilk defa 60° doğu boylamından daha batıdan itibaren görülmeye başlaması durumunda doğudaki bazı bölgelerde gün değişmiş ve imsak vakti geçmiş olacaktır. Bu itibarla "Hilalin görüldüğü yerin gecesine iştirak eden bölgelerde" oruca başlanması veya bayram yapılması her zaman birliği sağlayamayacaktır.

Böylece bazı durumlarda ister istemez, Milâdî gün itibariyle iki farklı günde oruca başlanmış veya bayram yapılmış olacaktır. Bu durum, bu sistemin olumsuz taraflarından biridir. Bir diğer olumsuz tarafı da bazen aynı bölge veya aynı ülkenin ikiye bölünmesi durumunun ortaya çıkmasıdır. Sözgelimi hilâl görüldüğü esnada Türkiye'nin ortalarına doğru mesela Ankara'da imsak vakti ise Ankara'dan batısının oruca başlaması, doğusunun ise bir gün sonra başlaması gibi bir tablo ortaya çıkacaktır. Bu da pratik açıdan bir çok problemi beraberinde getirir. Bunun çözümü için ülkelerin bölünmemesine gidilmesi şeklindeki bir tercih de yeterli bir çözüm olmaz. Çünkü bu, sistemden taviz vermek olur. Kaldı ki yan yana ve birbiriyle sıkı sıkıya irtibatlı ülkeler açısından bakıldığında tek ülke için söz konusu olan mezkur problemler ortadan kalkmış olmaz. Söz gelimi Batı Trakya ile Türkiye veya Nahçıvan'la Türkiye birbirinden nasıl koparılacaktır? Görüldüğü gibi mücerret ülkenin bölünmemesi de bir çözüm getirmemektedir.

Atlas Okyanusunun doğal ayırım noktası kabul edilerek dünyanın iki bölgeye ayrılması. Bu sisteme göre hilal ilk defa Afrika'nın en batı noktasından daha önce görüldüğü zaman tüm dünyada aynı gün oruca başlamak veya bayram yapmak mümkün olacaktır. Ancak, ilk defa bu noktadan daha batıdan itibaren görülmeye başlarsa Amerika Kıtasındaki Müslümanlar bir gün önce Ramazana başlamış veya bayram yapmış olacaklardır.

Bu sistem bir bakıma Fatin Gökmen'in uygulamasıyla aynıdır. Çünkü Fatin Gökmen Fas'ta Atlas Dağlarında Merakaş'ın güneyindeki 4300 metre yükseklikteki en yüksek tepeyi rasat yeri olarak esas alıp, hesaplarını mevhum bir gözlemcinin buradan hilali görebilme imkan ve şartlarına göre yapmıştır.⁵⁰

Herhangi bir yerde güneş ve ayın batışı, o yerin doğusunda bulunan yerlerden daha sonra olduğu için, hilalin daha doğuda görülmesi durumunda, aynı gün daha batıdaki bölgelerde de görülmesi mümkündür. Buna göre Fatin Gökmen'in hesaba esas aldığı Fas'ta görülemeyeceği gün Hilâl'in daha doğuda hiçbir yerde görülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu noktaya göre yapılan hesapla Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya'da aynı gün oruca başlanması ve bayram yapılması mümkün olabilecektir. Ancak hilalin ilk defa daha batıda, mesela Atlas Okyanusu üzerinde veya Amerika'da görülmesi halinde ise Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerinden hiçbirinde aynı gün hilal görülemeyeceğinden, Amerika Kıtasındaki Müslümanlar bir gün önce Ramazana veya bayrama girebileceklerdir.

⁵⁰ Yücel, , "Hilâl", DiA. , XVIII/3-4

Bu sistem bir çok durumda bütün dünyada bazı durumlarda ise Avrasya, Afrika ve Okyanusya'da daha gerçekçi bir şekilde birliği sağlaması açısından avantajlıdır. Bu sistemin bir diğer avantajı da hilalin ilk defa Atlas Okyanusundan daha batıdan itibaren görülmeye başladığında çoktan gündüze girmiş, hatta öğle vaktini geçmiş uzak doğudaki insanları diğerleriyle birlikte harekete zorlamamasıdır.

Bu sistemin dezavantajı ise, bazı durumlarda dünyada birliği sağlayamamasıdır. Bir diğer dezavantajı ise özellikle hilal ilk defa yaklaşık 60° doğu enleminden daha batıdan itibaren görülmeye başladığında doğuda bazı yerlerde imsak vaktinden çıkmış olmasına rağmen o bölgeleri de birlikte harekete zorlamasıdır. Ayrıca Hilâlin Atlas Okyanusu üzerinde veya Amerika'nın doğusunda görülmesi hallerinde henüz Afrika ve Avrupa'nın batısı geceden çıkmamış olacaktır. Buna rağmen kamerî güne başlayamayacaklardır.

Ülkemizde 1974 yılına kadar bu sistem uygulanmıştır. Şimdi ise İstanbul Rü'yet-i hilâl Konferansı kararları doğrultusunda hilâl dünyanın neresinde görülürse görülsün; kamerî ay buna göre başlatılmakta ve dini günler hesaplanırken bunun Milâdî tarih itibariyle de uyumlu olmasını sağlayacak bir sisteme göre hareket edilmektedir. Buna göre yeryüzünün herhangi bir noktasında hilal görüldüğü anda Greenwich saati itibariyle gece 24 olmamışsa o gecenin sabahı kamerî ayın ilk günü kabul edilmekte ve buna göre Ramazan başlatılmakta veya bayram yapılmaktadır. Hilal görüldüğünde Greenwich'e göre saat 24. 00'ü geçmişse kamerî ayın ilk günü olarak o gecenin sabahı değil bir sonraki sabah kabul edilmekte ve buna göre Ramazan başlatılmakta veya bayram yapılmaktadır.

Bu sistemin en avantajlı tarafı, tüm dünyada Miladî gün itibariyle birliği sağlamasıdır. Hem hilâlin görülebilirlik esasına göre hareket edilerek Rü'yet-i hilâl nefyedilmemekte hem de birlik sağlanmış olmaktadır.

Bu sistemin olumsuz tarafı ise şudur:

Dinî günlerin belirlenmesi, kamerî ay ve kamerî gün esasına dayanır. Halbuki bu sistemde kamerî ayın başlangıcı, Miladî gün sistemine göre belirlenmektedir. Çünkü kamerî gün, güneşin batışından güneşin batışınadır. Hilâlin ilk defa akşam görülmesiyle kamerî ay -buna bağlı olarak da kamerî gün- başlar. Bir sonraki hilâlin ilk defa görülmesiyle de kamerî ay ve bu ayın son günü nihayete erer. Şu kadar var ki, bugün artık milâdî günün kullanımı her alanda hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Bu maslahat, göz önüne alınabilir. Diğer taraftan bu sistem, yeryüzünde kamerî ayın, rü'yet-i hilâle dayalı olarak başlaması konusunda birliği sağlayabilecek yegane sistemdir. Bu hususun da gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

Kamerî ayın başlangıcı için kavuşum anını esas alan sistem. Bu sisteme göre kavuşum gece yarından önce gerçekleştiğinde o gecenin sabahı kamerî ayın ilk günü kabul edilmekte, gece yarından sonra gerçekleştiğinde ise kamerî ayın ilk günü o sabah değil müteakip sabah olmaktadır. Bu sistem astronomik ayı esas alan bir sistemdir. Rü'yet-i hilâli esas almamaktadır.⁵¹

Kavuşum güneş batmadan önce gerçekleştiğinde o gecenin sabahını kamerî ayın ilk günü kabul eden sistem.⁵² Bu sistem de rü'yet-i hilali dikkate almamaktadır.

⁵¹ Muhammed Şevket Udeh, *Takvîmu Nisebî'l-Hatai fî tahdîdi Evâilî'ş-Eşhuri'l-Hicriyye fi'l-Ürdün*, s. 10

⁵² Muhammed Şevket Udeh, *Takvîmu Nisebî'l-Hatai fî tahdîdi Evâilî'ş-Eşhuri'l-Hicriyye fi'l-Ürdün*, s. 10

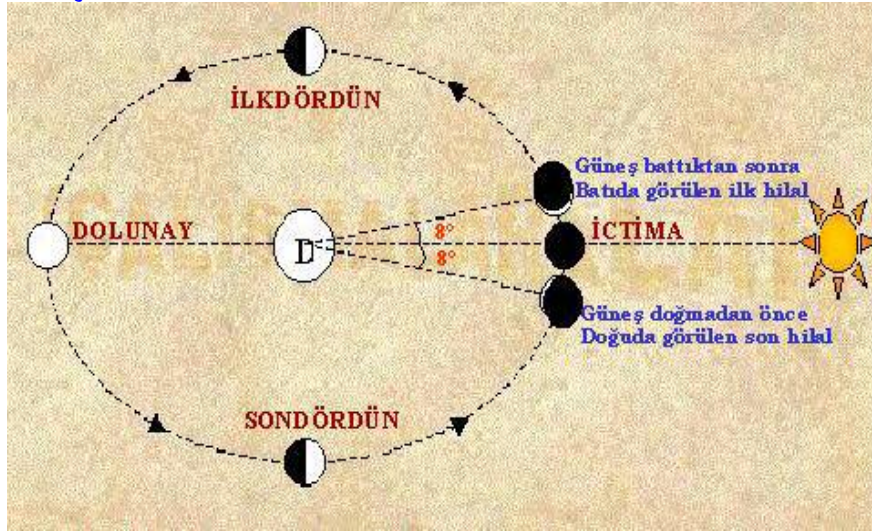
VII. BAZI TEKNİK BİLGİLER

"Ayın yer etrafındaki bir dönüşü, 27 gün 7 saat 43 dakika 25 saniyedir; fakat yerin güneşin etrafında dönmesi sebebiyle bu hareketini 29 gün 12 saat 44 dakika 3 saniyede (29. 53 gün) tamamlar. Bu süreye sinodik ay veya kavuşum ayı adı verilir.

Kendi çevresinde yalnız bir defa döndüğü bu süre içinde güneşe oranla dünya ile birlikte konumu değişir ve daima aynı yönden görünen yüzündeki belli alanların aydınlanması ile ay safhaları meydana gelir.

...
Ay yer etrafındaki yörüngesi üzerinde güneş ile yer arasında aynı doğrultuda bulunduğu zaman güneş ile beraber doğar ve batar. Bu konumda bütün bir gün ufuk üzerinde bulunmasına rağmen güneş ışınları sebebiyle görülmez; kısa bir süre sonra güneşin doğu tarafına geçer ve güneş battıktan sonra ince parlak bir hilâl şeklinde görülür."⁵³

Şekil 1

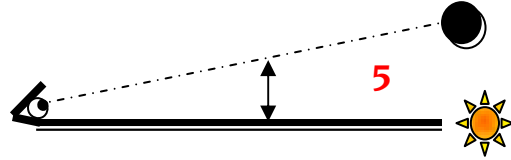

İKTİMA (Kavuşum)

Ay, Dünya etrafında belirli bir yörünge üzerinde dolanmakta ve bu dolanımını 29. 53 günde tamamlamaktadır. Ay, yörünge üzerinde her dolanmasında bir kez güneş ve dünyanın arasına girerek aynı doğrultuya gelmektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi Güneş, Ay ve Dünya üçlününün aynı doğrultuya geldiği bu ana içtima veya kavuşum denir ki bu, astronomik aybaşının başlangıcıdır. İctima anında ayın karanlık yüzü dünyaya dönük olduğu için dünyanın hiçbir yerinden hilal kesinlikle görülmemektedir

⁵³ Muammer Dizer, "Ay", DİA. , IV/183

Şekil 2

RU'YET : Kameri ay Hilalin görülmesi ile başlamaktadır. Hilalin görülebilecek bir parlaklığa ulaşması için de şekil 1'de görüldüğü gibi içtima doğrultusundan en az 8° açılması ve şekil 2'de görüldüğü gibi güneş battığı anda hilalin ufuk yüksekliğinin en az 5° olması gerekmektedir. Bu şartların dışında güneşin ışınlarından dolayı hilalin görülmesi kesinlikle mümkün değildir.

(Sekiller www.diyaret.gov.tr adresindeki Vakit Hesaplama Bilgileri'nden alınmıştır.)

Hilâlin görülebilmesi için, mevsimlere göre kavuşum üzerinden 10-17 saatlik bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Bu süreden daha önce hilâlin görülmesi mümkün değildir.⁵⁴

Hilâlin görülebilmesi için ayın güneşten 25 dakika kadar geç batması gerekmektedir. Aksi halde çok zayıf ve ince olan hilâl parlaklığının, güneş battıktan sonra ufka yansıyan ışınlar sebebiyle görülmesi mümkün olmaz.⁵⁵

VIII. SONUÇ

İslam evrensel bir dindir ve kıyamete kadar geçerlidir. Müslümanlar da tek bir ümmettir. Dinde tefrikaya düşmek ve anlamsız ihtilaflara sürüklenmek caiz değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır.

"Şüphesiz bu tek ümmet olarak sizin ümmetiniz, ben de sizin Rabbinizim. Öyleyse sadece bana kulluk edin".⁵⁶

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve tefrikaya düşmeyin..."⁵⁷

Allah Teala ayrılıktan sakınma konusunda da Müslümanları şöyle uyarmaktadır: "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünüp parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır."⁵⁸

"Dinlerinin bütünlüğünü bozarak parça parça edip gruplara fırkalara ayrılanlara gelince; sen hiçbir şekilde onlardan sorumlu değilsin. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yapmakta oldukları şeyleri haber verecektir."⁵⁹

⁵⁴ Yücel, "Hilâl", DiA. , XVIII/8

⁵⁵ Yücel, "Hilâl", DiA. , XVIII/8

⁵⁶ Enbiya /92

⁵⁷ Âl-i İmrân 3/103

⁵⁸ Al-i İmran 3/ 105

⁵⁹ En'am /159

Müslümanların bu kardeşlik ruhuyla hareket ederek bu problemi çözmeleri zor değildir. Problemin çözümü için önemli toplantılar yapılmış ve kararlar alınmıştır. Bu kararların hayata geçirilmesi halinde problem büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Ancak bu kararların hayata geçirilebilmesi için İslam ülkeleri arasında konuya ilişkin ortak bir siyasi iradenin oluşmasına ihtiyaç vardır.

Hiç şüphesiz şer'i kriterler kutsal birer emanettir. Hiç kimse bu kriterleri değiştiremez, tahrif edemez. Bu konudaki şer'i kriter, hilalin ya hakikaten veya hükmen rû'yetidir. Bu sebeple konuyla ilgili hükmü ictima anına veya başka bir ölçü üzerine değil, rû'yet-i hilal üzerine bina etmek gerekiyor. Çünkü bu sistem, hem hesaba göre hem de bizzat gözle görme esasına göre geçerli olduğu için rû'yeti nefyetmeden meseleye çözüm getirmektedir. Bu konuda elbette astronomik hesaplardan yararlanılacaktır. Çünkü astronomik hesaplar artık kesin bilgiler ortaya koyabilmektedir. Zira uzun yıllardır süren rasat ve gözlemlere dayanmaktadır. Hiç kimsenin bunu reddetmesi mümkün değildir. Bu hesaplar Allah'ın kâinata yerleştirdiği harika nizamın bir yansımasıdır.